

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Ірини Олександрівни Мякінченко «Міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні (1990-ті – 2010-ті роки)», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю – 032 Історія та археологія

Дисертація Ірини Олександрівни Мякінченко підготовлена на актуальну тему для української історичної науки. Актуальність дослідження обумовлена насамперед значенням релігії для суспільства, її впливом на різні сфери людського життя. Релігійні об'єднання відіграють вельми вагомую роль і в сучасній Україні, впливають на цивілізаційні трансформації, внутрішні процеси в державі. Певною мірою міжконфесійні взаємини відображаються і на міжнародній діяльності.

Для досліджуваної тематики притаманна значна наукова новизна. У сучасній історіографії існує не так багато робіт, присвячених безпосередньо міжконфесійним відносинам та їхньому впливу на державотворчі процеси в період незалежності України. Дослідники основну увагу приділяли загальним питанням релігійного життя та взаєминам держави і Церкви в Україні. Тому зосередження І. О. Мякінченко на піднятій в дисертаційній роботі проблематиці є цілком правомірним. Дисертантка з-поміж інших питань комплексно дослідила вплив міжконфесійних відносин на державотворчі процеси в 1990—2000-х роках, розглянула міжконфесійні стосунки у рамках законотворчого процесу та церковно-релігійну підтримку державних реформ, висвітлила церковно-релігійні й державно-політичні аспекти міжконфесійних відносин, порушила питання благодійної діяльності під час військового конфлікту на сході України тощо.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання матеріалів дисертації при підготовці узагальнюючих праць з історії релігії та державотворення в Україні. Робота також дозволяє привернути увагу дослідників до невирішених і актуальних питань з історії релігії та Церкви.

Значна увага в дисертаційній роботі приділена аналізу наукового доробку вітчизняних та зарубіжних авторів. І. О. Мякінченко показала які питання міжконфесійних відносин та їх впливу на державотворчі процеси в Україні новітньої доби часто піднімалися дослідниками. Проте до цього підрозділу дисертаційного дослідження у нас є деякі зауваження. Тут дисертантка занадто багато уваги приділила висвітленню наукового доробку філософів-релігієзнавців, політологів і водночас вона дуже поверхнево висвітлила науковий доробок істориків. На наш погляд, оскільки дисертаційна робота захищається за спеціальністю 032 Історія та археологія, то варто було приділити більше уваги працям, написаним істориками. Дисертантка, на жаль, також не згадала низку історичних дисертацій, присвячених релігійному життю періоду незалежності, зокрема Л. Прокопчук (в якій з-поміж інших проблем порушується проблема міжконфесійних взаємин в Україні в 1990-х роках), Ю. Демедюка та інших.

Джерельну базу дисертаційного дослідження дисертантка поділяє на дві групи: неопубліковані архівні документи та опубліковані документи й матеріали. На наш погляд, такий підхід дещо спрощений. Проте загалом дисертаційна робота базується на вагомій джерельній базі. До наукового обігу залучено значну кількість документів і матеріалів, які дозволили автору відтворити різні сторони міжконфесійних відносин і їхній вплив на процеси державотворення. Використано фонди Центрального державного архіву вищих органів влади України, опубліковані документи і матеріали, в тому числі й численні інтернет-публікації. Використовувала дисертантка й періодичні видання, зокрема науково-популярний релігієзнавчий часопис «Людина і світ». З-поміж часто цитованих джерел є низка статистичних видань, зокрема статистичні щорічники. Загалом джерельній базі дослідження притаманний високий ступінь репрезентативності, хоча, на наш погляд, під час написання дисертаційної роботи варто було б більше залучити матеріали, в яких події подаються через призму бачення представників духовенства, пересічних вірян, громадських діячів тощо.

Тобто варто було більше уваги приділити спогадам, які стосувалися релігійного життя досліджуваного періоду, позаяк у них доволі часто відображалися міжконфесійні відносини, конфлікти між різними конфесіями. Також відсутній такий сегмент джерел як «усна історія», хоча піднята І. О. Мякінченко у дисертаційній роботі проблематика стосується сучасності і відтак для дисертантки відкривалися широкі можливості для отримання цього виду джерел.

У підрозділі, присвяченому теоретичним засадам та методології дослідження, дисертантка дає визначення основним термінам, що використовуються в її дослідженні, зокрема визначає, що таке «церковно-релігійні організації», «державотворчі процеси», «міжконфесійне об'єднання». Вона показує як ті чи інші загально-наукові чи історичні методи дослідження застосовувалися в процесі її наукової роботи. Однак тут у нас є певні зауваження. Акцентоване апелювання до різних принципів наукового пізнання є насамперед традицією заідеологізованої радянської науки. Крім того, навіть міждисциплінарний підхід подається як принцип (стор. 43), що зовсім не так. Викликають здивування також незрозумілі псевдо-методологічні конструкції-дефініції, на кшталт «термінологічного принципу» (с. 44).

У другому розділі дисертантка аналізує інституалізацію релігійної мережі в Україні. Вона показує зростання релігійної мережі, зупиняється на різних деномінаціях, міжконфесійних стосунках, конфліктах між різними релігійними течіями. І. О. Мякінченко відзначає, що в умовах перебудови та початку процесів демократизації в Україні відбулося пожвавлення релігійної діяльності, почала зростати мережа релігійних організацій. Детально розписано кількісний склад громад різних конфесій, показано регіональні виміри релігійної мережі. Однак тут дисертантка обходить своєю увагою кількісний склад вірян і духовенства різних конфесій.

І. О. Мякінченко справедливо вказує, що значну роль у розв'язанні міжконфесійної напруженості відіграла держава. Зупиняється дисертантка

також на міжконфесійних об'єднаннях і державно-конфесійних відносинах. Вона відзначає, що «започаткований конструктивний діалог став важливою частиною демократичних перетворень, розвитку громадянського суспільства. Взаємини між державою і церквою в деяких моментах зумовлювали напрями внутрішньої та зовнішньої політики, тобто впливали на державотворчі процеси» (с. 89). Із цим справедливим твердженням важко не погодитися.

Останній третій розділ дисертаційного дослідження І. О. Мякінченко присвячений відносинам між релігійними конфесіями та державотворчим процесам в Україні. Дисертантка порушує питання впливу церковно-релігійних організацій щодо покращення чинного українського законодавства у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій, церковно-релігійної підтримки державних реформ 2014–2019 року, соціальної значущості діяльності церков та релігійних організацій, аналізує благодійну діяльність церковно-релігійних організацій під час військового конфлікту на сході України, міжконфесійні відносини в Україні у контексті міжнародної діяльності. Дисертантка вказує, що участь церков та релігійних організацій у законотворчому процесі проявлялася у двох площинах. Перша, це – рекомендації стосовно покращення українського законодавства у сфері свободи совісті й діяльності релігійних організацій; друга – пропозиції удосконалення вітчизняного законодавства, що виходили за межі релігійної сфери.

Загальні висновки до дисертаційного дослідження доволі ґрунтовні та виважені. Однак до окремих із них є певні зауваження. Зокрема, на стор. 177 дисертантка пише, що суспільно значуща діяльність церковних організацій відобразилася на державотворчих процесах і вказує, що «це проявилось через підтримку нужденних в складних економічних умовах..., а також через благодійницьку діяльність». Якимось важко назвати соціальну підтримку з боку церкви державотворчістю.

Загалом піднята дисертанткою проблема міжконфесійних відносин та їх впливу на державотворчі процеси в Україні в дисертаційній роботі постає

у всій її повноті, з усіма її позитивами й негативами, як сфера нерозривно пов'язана з іншими суспільними реаліями, яка впливає на них і сама зазнає впливу з їхнього боку.

З-поміж загальних зауважень і рекомендацій, на які хотілося звернути увагу дисертантки для уникнення їх в її подальшій роботі, наступні:

1. На наш погляд, варто було б чіткіше структурувати дисертаційний матеріал, а то іноді трапляється взаємонакладання досліджуваної проблематики, тих самих питань в різних розділах. Так, відносинам між конфесіями присвячений останній третій розділ дисертаційного дослідження, про що свідчить його назва «Відносини між релігійними конфесіями та державотворення в Україні». Але в другому розділі, який називається «Інституалізація релігійної мережі в Україні», другий підрозділ теж присвячений міжконфесійним взаєминам і називається «Міжконфесійні відносини», і що цікаво окремі фрагменти міжконфесійних взаємин присутні і в першому підрозділі цього розділу (зокрема стор. 58) та ін.

2. В окремих підрозділах іноді присутній матеріал, який доволі далекий від їхнього основного змісту. Приміром, у підрозділі 2.2 «Становлення релігійної мережі» на стор. 60–61 йдеться про випадки освячення духовенством Московського патріархату російської зброї в Криму. Такі відходи від основного змісту, на нашу думку, сприяють певному структурному хаосу.

3. Дисертантка у своєму науковому дисертаційному тексті іноді відходить від норм правопису, що не вельми коректно. З великої літери в дисертаційній роботі інколи пишуться слова «міністр», «віце-прем'єр-міністр», «відділення релігієзнавства» та інші. Іноді відбувається заміна релігійної належності етнічною, зокрема на с. 75 у реченні «Наприкінці 2013 р. католицькі, православні, протестантські церкви, спільноти мусульман і євреїв...» замість слова «юдеї» вжито слово «євреї».

4. Іноді в тексті дисертації трапляються стилістичні огріхи, зокрема вживаються слова, які спотворюють зміст. Зокрема, підрозділ 2.1 називається

«Становлення релігійної мережі». На стор. 3 в анотації І. О. Мякінченко пише: «Становлення релігійної мережі почалося у кінці 1980-х – на початку 1990-х років». Це абсолютно невірно, позаяк слово «становлення» означає насамперед виникнення, утворення чогось нового, а вже потім надання йому певної форми, завершеності. А наприкінці 1980-х – початку 1990-х років хіба релігійна мережа в Україні не існувала? Тобто одне слово «становлення» сприяло викривленню того, що хотіла сказати авторка у своєму дослідженні.

5. На наш погляд, дисертаційна робота виглядає дещо «сухою», текст здається написаний мовою офіційних документів. Варто було б його оживити, більше вплести в нього події, присвячені окремим інцидентам чи пересічним вірянам. Цьому, звичайно, значною мірою могли б посприяти згадані вище матеріали «усної історії», які, на жаль, відсутні.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи І. О. Мякінченко. Її дисертація – це оригінальне, самостійне дослідження, виконане на достатньому науковому рівні і має вагомe значення для вивчення діяльності релігійного життя в Україні періоду незалежності.

Результати дисертаційної роботи доволі повно відображені в 11 статтях авторки, із них 6 опубліковані в наукових фахових виданнях України (що у тому числі індексуються міжнародними наукометричними базами даних), 1 – у закордонному фаховому виданні, 4 – в інших українських виданнях. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження пройшли апробацію на багатьох наукових конференціях різного рівня.

Все це дає підстави вважати, що дисертація І. О. Мякінченко «Міжконфесійні відносини та їх вплив на державотворчі процеси в Україні (1990-ті – 2010-ті роки)» за своїм науковим рівнем відповідає вимогам п. 9–18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 6 березня 2019 року, а дисертантка Ірина Олександрівна Мякінченко

заслуговує надання їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
– 032 Історія та археологія.

Офіційний опонент,
доктор історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу історії України
другої половини ХХ століття
Інституту історії України НАН України

П. М. Бондарчук

ІСТОРИЇ
ІНСТИТУТ УКРАЇНИ
ІСТОРИЇ УКРАЇНИ
Ідентифікаційний
код: 05486991
УЧАСНИЙ СЕКРЕТАР
П. М. Бондарчук